

נשיא אריתריאה (מימין) וראש ממשלת אתיופיה בהסכם שלום היסטורי, 9 ביולי 2018. צילום: משרד התקשורת האריתריאי.

מניהול סכסוכים ליישוב סכסוכים רב־ממדי

אמירה שיף

"Conflict Resolution is a vibrant field of enquiry. This is the first thing to understand. One can hardly imagine the current world of policy without it." (Bercovitch et al., 2009, p.2)

בימינו, עם האתגרים הנרחבים ברמות השונות שהמערכת הבינלאומית מציבה בשני העשורים האחרונים כמערכת של אי־סדר עולמי (A system of world disorder) (Zartman, 2019).

הסקירה נחלקת לשני חלקים מרכזיים. תחילה יוסבר מהו תחום יישוב סכסוכים, יוצגו תבניות החשיבה המנחות את החוקרים בתחום וייסקרו הנחות הבסיס שעליהן נשענת הסקירה. לאחר מכן יוצגו ארבעת אשכולות המחקר המרכזיים בתחום.

מהו יישוב סכסוכים?

יישוב סכסוכים הוא גישה כללית המציעה לצדדים לסכסוך או לצד שלישי כלים לטיפול בסכסוכים, המאפשרים ניהול בונה של הסכסוך או יישובו ללא שימוש באמצעים אלימים (Kriesberg & Neu, 2018). החוקרים בתחום רואים בסכסוך המתרחש, מרמת הפרט ועד רמת המדינה והמערכת הבינלאומית, תופעה חברתית גנרית ובלתי נמנעת.

מבוא

הסקירה הנוכחית ממפה את עיקרי השיח האקדמי בתחום יישוב סכסוכים (conflict resolution). יוצגו בה ההמשגות והגישות המרכזיות הבולטות בתחום, בהתייחס לרמות ולסוגים השונים של סכסוכים המתנהלים בזירה הבינלאומית, כמו גם לאופני ניהולם ויישובם.¹ נקודת המוצא לדיון בסקירה היא ההבנה שתחום יישוב הסכסוכים מצוי בהתפתחות מתמדת החל מסוף שנות ה־40 של המאה ה־20, וכי המבנה המשתנה של הפוליטיקה העולמית והשינויים שחלו במאפייני סכסוכים בזירה הבינלאומית השפיעו באופן ניכר על האופן שבו החוקרים חושבים על תהליכי יישוב סכסוכים. התפתחויות אלה הציבו אתגרים חדשים בפני החוקרים והשפיעו על השינויים הפרדיגמטיים שהתרחשו בתחום מאז תחילת העיסוק בו, מפרדיגמה של ניהול סכסוכים לזו של יישוב סכסוכים, שהיא רב־ממדית ומגוונת מבחינת הגישות ואסטרטגיות הטיפול המוצעות בה. מגמת ההתפתחות המתמדת של תהליכי שינוי והרחבה בתחום נמשכת גם

ולא־רשמיים של ניהול או יישוב סכסוכים, וחלקן נותנות בידי הצדדים עצמם כלים לשיפור יכולותיהם בניהול וביישוב סכסוכים.

ניתן לחלק את הטווח הנרחב של התאוריות והגישות השונות בתחום לשתי פרדיגמות: ניהול סכסוכים ויישוב סכסוכים. שתי הפרדיגמות נבדלות בנקודת המבט על מקורות של סכסוכים בינלאומיים, על השקנים במערכת הבינלאומית ואופן פעולתם, וגם בנוגע למשמעות המושג שלום. בעוד פרדיגמת ניהול סכסוכים נטועה בתפיסה הריאליסטית, מקורותיה של פרדיגמת יישוב סכסוכים נטועים בתפיסה הליברלית (שיף, 2019).

פרדיגמת ניהול סכסוכים שלטה בכיפה בשלושת העשורים הראשונים של המחקר בתחום, והיא הושפעה מהמבנה הדוקטרי של הפוליטיקה העולמית בתקופת המלחמה הקרה. התאוריות בפרדיגמה זו נסמכו על הנחות בדבר עליונות הפוליטיקה של העוצמה, האנרכיה כמצב טבעי של המערכת והשפעתה של דילמת הביטחון על התנהלות השחקנים.

הגישות שהתפתחו במסגרת חשיבה זו הן רציונליות, מבוססות אינטרסים, חד־ממדיות וממוקדות ברמת המדינה. הן אופיינו בגישה מינימליסטית לטיפול בסכסוכים, כשהשאיפה הסבירה הייתה להגיע למצב של "שלום שלילי" המאופיין בהיעדר אלימות ישירה בין הצדדים וכן בניסיון לשלוט באלימות, למזער את נזקי הסכסוך, להפוך את הסכסוך להרסני פחות ולבונה, ולנתב את הצדדים לשיתוף פעולה בהתאם לאינטרסים הדידיים (Maoz, et al., 2004). כל אלו תוך הקפדה על עקרונות שמירת הריבונות והשלמות הטריטוריאלית של המדינה, א־התערבות בענייניה הפנימיים (בסכסוכים פנים־מדינתיים ובמשברים הומניטריים) ועדיפות לאינטרסים הלאומיים (Bercovitch & Jackson, 2009).

ראשיתה של פרדיגמת יישוב סכסוכים בגישות שהתפתחו כבר בעשורים הראשונים לקיומו של התחום ובמקביל לגישות לניהול סכסוכים. חוקרים הציעו זווית וכלים להתמודדות עם סכסוכים בינלאומיים, המשקפים ערכים אוניברסליים שנטועים בגישה הליברלית כמו חירויות הפרט ואמונה ביכולת השינוי של המציאות הפוליטית באמצעות הפרט ומוסדות מדינתיים ובינלאומיים (שיף, 2019). הגישות שהתפתחו מפרדיגמת יישוב סכסוכים הן מקסימליסטיות ועוסקות במילוי הצרכים הבסיסיים המניעים את הצדדים ובמענים שמכוונים להסרה מוחלטת של הגורמים הנחשבים לשורשי הסכסוך, בתהליכים ארוכי טווח (Maoz et al., 2004). במסגרת זו התפתחה קשת רחבה של גישות ליברליות: גישות של פתרון בעיות, טרנספורמציה של סכסוכים ובניית שלום. גישות אלו התרחבו מאוד בשלושת

סכסוך מתרחש כאשר שני שחקנים או יותר (יחידים או קולקטיביים) מאמינים כי יש להם מטרות שאינן עולות בקנה אחד, וכל אחד מהצדדים משקיע מאמצים להשגת מטרותיו (Kriesberg & Neu, 2018) כל סכסוך הוא תופעה מורכבת ורב־ממדית הכוללת שלושה רכיבים מרכזיים: נושאי הסכסוך, גישות ותפיסות הצדדים בסכסוך והתנהגות הצדדים בסכסוך (Mitchell, 2014). מרכיבים אלה נוכחים בכל סכסוך ובכל רמה חברתית, ויש ביניהם אינטראקציה הדוקה על פני זמן במערכת דינמית.

תחום המחקר אנליטי ונורמטיבי כאחד: הוא כולל ניתוח והבנת האינטרסים של הצדדים המסוכסכים ושל נקודת מבטם על האחר, בשילוב למידה כיצד נכון יותר לבצע את השינויים מסכסוכים אלימים או בעלי פוטנציאל של אלימות לניהול מערכת יחסים בונה, ואף ליישוב הסכסוך (שיף, 2019).

חוקרי יישוב סכסוכים העוסקים בסכסוכים בזירה הבינלאומית מתמקדים בסכסוכים המתנהלים בין מדינות וגם בסכסוכים פנים־מדינתיים המתרחשים בגבולות מדינה אחת, אשר להם השפעה אזורית או גלובלית גם בשל מעורבות שחקנים חיצוניים – מדינות לאום, ארגונים בינלאומיים ממשלתיים גלובליים או אזוריים, ארגונים בינלאומיים לא־ממשלתיים, שחקנים לא־מדינתיים ושחקנים טרנס־לאומיים שונים שפעילותם חוצה גבולות – המשמשים מתווכים או גורמים המספקים סיוע לשחקנים המעורבים במאבק (Ramsbotham et al., 2016).

התבניות הקונספטואליות

יחסי מזרח־מערב בתקופת המלחמה הקרה, אופייה המשתנה של המערכת הבינלאומית עם סיומה וההכרח להתמודד עם סוגי סכסוכים שונים ולרוב אלימים במיוחד שהתפתחו בזירה הבינלאומית – כל אלה הביאו ועדיין מביאים לשינויים בחשיבה על תהליכי יישוב סכסוכים. רב־ממדיותם של הסכסוכים הובילה לצורך בפיתוח אסטרטגיות משולבות, יעילות ורלוונטיות לניהולם וליישובם באמצעות שילוב ידע מתחומי מחקר שונים: כלכלה, לימודי שלום, יחסים בינלאומיים, מדע המדינה, משפטים, פסיכולוגיה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה ומתמטיקה.

בתחום יישוב סכסוכים לא קיימת תאוריית־על. הגישות והאסטרטגיות השונות משתרעות על פני טווח רחב מאוד הכולל גישות ותאוריות לניהול סכסוכים, יישובם, מניעתם ושינויים. חלקן מתייחסות לשלבים שונים במחזור חייהם של סכסוכים, חלקן מייחדות חשיבות להתערבות מגוונת של צד שלישי בתהליכים רשמיים

הנושאים שבמחלוקת באופן יסודי, באמצעות טיפול בצרכים הבסיסיים שהם שורשי הסכסוך המניעים את הצדדים בו. זאת להבדיל מסכסוכים שהמאמצים ליישנם נכשלים שוב ושוב והם אינם מגיעים לכדי סיום, שאותם יש לנהל באופן בונה, באמצעות שליטה באלימות ותוך קידום האינטרסים של כל אחד מהצדדים לסכסוך, באופן שיאפשר להם לחיות איתו (Deutsch, 1973; Maoz et al., 2004). התקווה היא שניהול הסכסוך יהיה שלב מקדים וישפיע על המעבר ליישוב הסכסוך בעתיד (בר־סימן־טוב, 2010).

תובנה שלישית היא שסכסוך הוא נגזרת של תפיסות הצדדים את מערכות היחסים ביניהם, הניתנות לשינוי באמצעות צד שלישי או על ידי הצדדים לסכסוך עצמם (Kriesberg & Neu, 2018). פעמים רבות תופסים הצדדים את מערכת היחסים ביניהם כמכילה אך ורק אינטרסים מנוגדים. מצב זה מתואר בתחום כ"קונפליקט טהור", שמשמעותו היא שהרווח של האחד פירושו הפסד לאחר, בעוד כמעט תמיד אין זה המצב. ברוב המקרים הדינמיקה של הסכסוך מונעת מהצדדים לראות גם אינטרסים משותפים או משלימים. לכן המפתח ליישוב סכסוכים מצוי ביכולת לשנות את תפיסות הצדדים ולהביאם להכרה בכך שמערכת היחסים ביניהם מורכבת מתערובת של סכסוך ותלות הדדית, המאפשרת שיתוף פעולה שיוביל למציאות שבה כל הצדדים מרוויחים (win-win). החוקרים בתחום גם רואים בסכסוך בינלאומי תופעה דינמית המתנהלת במספר שלבים, אך לא בהכרח באופן ליניארי: היווצרות, הסלמה, התמתנות, יישוב ושימור השלום (Kriesberg & Neu, 2018). לכל אחד מהשלבים הותאמו אסטרטגיות שונות, ובחירה באסטרטגיה הנכונה היא תנאי הכרחי (אם כי לא מספיק) לתוצאה יעילה.

ארבעת אשכולות המחקר בפרדיגמת יישוב סכסוכים רב־ממדית

פרדיגמת יישוב סכסוכים רב־ממדית נחלקת כיום לארבעה אשכולות מחקר מרכזיים:

- גישות רציונליות לניהול סכסוכים (גישות מסורתיות).
- גישות רציונליות ליישוב סכסוכים – מבוססות אינטרסים ותהליכי פתרון בעיות.
- גישות פוסט־רציונליות.
- התערבות בינלאומית באמצעות דיפלומטיה מונעת והתערבות הומניטרית.

חלק מהאסטרטגיות שמציע התחום, כמו אלו המיועדות למניעת סכסוכים וניהולם, יסתפקו בשימור הסכסוך ובניהולו ברמה המדינית, ואילו האחרות המיועדות ליישב סכסוכים או לשינויים יפעלו לסילוק מקור הסכסוך (שיף, 2019).

העשורים האחרונים, עם התפשטותם של סכסוכים פנים־מדינתיים אלימים וריבוי מדינות כושלות, וההתרחבות במגוון נושאי הסכסוכים והשחקנים שהם צד לסכסוכים או צד שלישי מתווך.

לסכסוך עשויות להיות תוצאות מועילות, הן ברמת הפרט והן ברמת הקבוצה, של קידום ערכים חשובים, אם הוא מנוהל באופן בונה המקובל על כל הצדדים. ולכן העניין הוא לא במניעת סכסוכים כתופעה אלא במניעת ביטוייהם האלימים של סכסוכים ותוצאותיהם ההרסניות.

הפרדיגמה השלטת בעת הזו היא פרדיגמת יישוב סכסוכים רב־ממדית, הכוללת ממדים נורמטיביים ופרקטיים. משולבות בה גישות חדשות עם גישות מסורתיות לניהול סכסוכים מהדור הראשון, והיא נחלקת לארבעה אשכולות מחקר מרכזיים (ראו בהמשך). פרדיגמה זו מציעה כלים המיועדים ליישום בשלבים שונים של סכסוכים, אסטרטגיות לייצור תהליכים רב־ממדיים ודו־כיוונים, מההנהגה לעם (Top-Down) ומהעם להנהגה (Bottom-Up). ההתייחסות היא למגוון שחקנים שהם צד לסכסוכים או צד שלישי, לנושאים, לנורמות ולמושגים – לא רק במונחים מערכתיים או אסטרטגיים אלא גם ברמה הנורמטיבית, הקושרת את רמת החברה האזרחית לרמת המדינה ולרמות האזוריות והבינלאומיות. הדגש כיום הוא על תהליכים המקנים ביטחון אנושי (human security) לצד ביטחון המדינה, על חלוקת תפקידים בין המדינות והפרט בפוליטיקה העולמית ובשאיפה למימוש מטרות חדשות המותאמות לכל סכסוך (Bercovitch & Jackson, 2009).

תובנות מרכזיות

לצד השונות והמחלוקת בין מגוון הגישות והתאוריות בתחום יש גם תובנות בסיסיות המוסכמות על החוקרים. ראשית, סכסוכים בכל הרמות החברתיות, לרבות הרמה הבינלאומית, הם תופעה שאינה בהכרח שלילית. לסכסוך עשויות להיות תוצאות מועילות, הן ברמת הפרט והן ברמת הקבוצה, של קידום ערכים חשובים, אם הוא מנוהל באופן בונה המקובל על כל הצדדים. ולכן העניין הוא לא במניעת סכסוכים כתופעה אלא במניעת ביטוייהם האלימים של סכסוכים ותוצאותיהם ההרסניות (Kriesberg & Neu, 2018). תובנה שנייה נוגעת להבחנה בין יישוב סכסוך לניהול סכסוך, ולדיאלקטיקה בין שני מושגים אלה (בר־סימן־טוב, 2010). יישוב סכסוך הוא תהליך שבו הצדדים לסכסוך או צד שלישי פועלים על מנת לפתור את

שמטרתו לאזן בין עמדות המתדיינים בשיטת המקל והגזר, ולסייע לצדדים להשיג הסדר שישמר את הסטטוס קוו (Ikli, 1964; Young, 1967). אלו הושפעו מנורמות בינלאומיות כמו שלמות טריטוריאלית, אי-התערבות והגדרה עצמית.

המציאות של המלחמה הקרה והצורך בניהול סכסוכים הוביל להתפתחות רעיון השימוש המשולב בסנקציות שליליות (כלכליות, דיפלומטיות, צבאיות ועוד) עם סנקציות חיוביות (תמריצים מסוגים שונים המעודדים שינוי התנהגות בלתי רצויה, הנתפסים כמסייעים ליצירת הבסיס לשלום ולשיתוף פעולה לטווח הארוך) (George, 1996; Art & Cronin, 2007), לשם הגדלת ההסתברות לניהול סכסוך בדרכי שלום. אחרים הדגישו את הקושי שביישום אסטרטגיות חד-צדדיות של הרתעה ודיפלומטיה כופה בסכסוכים שבהם מעורבים שחקנים לא-מדינתיים, במיוחד אלו שהם שחקנים לא-מדינתיים מפוצלים, הנחשבים להשיג את מטרותיהם (בר-סימן טוב, 2005). לצד אלו התפתחו גם אסטרטגיות בניית אמון כדוגמת 'הפחתה הדרגתית במתיחות' (GRIT) שנוסחה על ידי הפסיכולוג אוסגוד (Osgood, 1962), ו'מידה כנגד מידה' (TFT), שנוסחה על ידי חוקר מדע המדינה אקסלרוד (Axelrod, 1984).

גישות רציונליות ליישוב סכסוכים – מבוססות אינטרסים ותהליכי פתרון בעיות

גישות המבוססות על תהליכי פתרון בעיות ונשענות על מאמץ שיתופי להעצמת מימוש האינטרסים המשותפים של הצדדים ולהגדלת רווחים הדדיים, שהופיעו כבר בשנים הראשונות (Burton, 1969; Rapoport, 1966; Walton & McKersie, 1965), התרחבו מאוד בהיקפן ובהשפעתן. עם התרחבות החשיבה הליברלית הן הפכו בעשורים האחרונים לפרדיגמת המשא ומתן השלטת בתחום (Hopmann, 2001).

סכסוך עשוי להיות נגזרת של מצב אובייקטיבי של אינטרסים סותרים, אך גם נגזרת של תפיסות שונות של הצדדים בנוגע לנושאי הסכסוך, הכולאות את הצדדים בעוינות ובדבקות בתפיסות איום. בשני מצבים אלה ניתן באמצעות משא ומתן כתהליך שיתופי, ברוח הפרדיגמה, להוביל תהליך פתרון בעיות יצירתי הכולל זיהוי שורשי הבעיה, מתן מענה לצרכים של הצדדים, חיפוש אחר מכנה משותף או יצירתו וניסוח הסכם שישקף רווח הדדי, להבדיל מתפיסת 'משחק סכום אפס' (שיף, 2019).

כיום קיימות שתי גישות במסגרת פרדיגמת פתרון הבעיות במשא ומתן. האחת – רציונלית ומבוססת אינטרסים; השנייה היא גישת הזהות (בה נדון בהמשך).

גישות רציונליות לניהול סכסוכים (גישות מסורתיות)

הכוונה למגוון רחב של אסטרטגיות וטקטיקות של השפעה הנסמכות על הנחת השחקן הרציונלי, שאותן יכולים ליישם שחקנים המעורבים בסכסוך, עם סיוע של צד שלישי או בלעדיו. המטרה היא למנוע, להגביל או לשלוט בטווח האלימות מבלי להשתמש בעוצמה צבאית נרחבת, וליצור סביבה המאפשרת לקיים אינטראקציה לקידום שיתוף פעולה שיאפשר תנאים להסדר בעתיד, תוך מיקסום התועלות או האינטרסים של כל אחד מהצדדים, וזאת מבלי ליישב את הסכסוך (בר-סימן טוב, 2010). האסטרטגיות הן חד-צדדיות, דו-צדדיות או רב-צדדיות, ומתייחסות בעיקר לתהליכי התמתנות (דה-אסקלציה) ומשא ומתן במסגרת פעילות של דיפלומטיה מסורתית במשא ומתן ותיווך, כפייה ואילוץ (הרתעה) ודיפלומטיה כופה באמצעות שילוב של איומים ותמריצים, תוך שימוש של הצדדים לסכסוך או צד שלישי בעוצמה קשה, עוצמה רכה ועוצמה חכמה.

פרדיגמת המיקוח במשא ומתן, ששלטה בתחום בשלושת העשורים הראשונים, הדגישה את הטבע התחרותי של המשא ומתן. היא הושפעה ממהלך החשיבה הריאליסטי בתקופת המלחמה הקרה, שהדגיש את הטבע התחרותי של יחסי מדינות בסביבה אנרכית, ומתורת המשחקים ששימשה בסיס למחקרים רבים (Hopmann, 2001). לצד ההבנה שהצדדים מצויים בסיטואציה קונפליקטואלית של "מוטיבציות מעורבות" (Schelling, 1960), הודגשו המאמצים של כל מדינה לקדם את האינטרסים שלה, וכן הצורך של כל אחד מהצדדים להתמקח באורח תחרותי כדי שהיריב יתרשם שלא ניתן לנצלו בקלות.

על בסיס הנחת הרציונליות התמקדו החוקרים בניסוח מרשמים, בהיגיון מלמעלה (מההנהגה) למטה (לעם) לשם הגדלת הרווחים בשלב ה'תן וקח' סביב שולחן הדיונים, במטרה להניב הסכם של פשרה. בלטו בהקשר זה עבודותיהם הקלאסיות של חוקרים כמו הכלכלן הפוליטי שלינג (Schelling, 1960; 1966), שפיתח את אומנות ההרתעה כחלק מאסטרטגיית מיקוח במשא ומתן, המאפשרת גם את שינוי התפיסה ממשחק סכום אפס למשחק הכולל אפשרויות לשיתוף פעולה; עבודותיו של המתמטיקאי רפפורט (Rapoport, 1960; 1966); עבודתו של הכלכלן בולדינג (Boulding, 1962); וגם עבודתו של חוקר מדע המדינה איקל (Ikli, 1964), שכללה תאוריה ודוגמאות מעולם הדיפלומטיה, במטרה לסייע לגיבוש מדיניות של התנהלות בעידן הגרעין.

פרדיגמת המיקוח השפיעה גם על מחקרים שעסקו במשא ומתן המתנהל בתיווך צד שלישי – מיקוח משולש

אובייקטיבי להצלחת תיווך, ונדרשת הבחנה בין הטווח הקצר לטווח הארוך, לצד שימוש בכלים ובמושגים של דיפלומטיה מונעת והתערבות הומינטרית. חשוב לבחון אם ההסכם שהמתווך סייע להביא לחתימתו אכן מיושם, מה חלקו של המתווך בהבטחת יישום ההסכם, אם הצדדים מציינים להסכם ועוד, כמדדים אובייקטיביים להצלחת תהליך תיווך בטווח הארוך (Bercovitch & Jackson, 2009).

גישות פוסט-רציונליות

באשכול זה נכללות שלוש גישות מרכזיות: גישת הזהות, הגישה הבין-תרבותית למשא ומתן והגישה הטרנספורמטיבית ובניית שלום.

גישת הזהות מיוחסת למגוון רחב של מושגים ותאוריות שמקורותיהם בתחום הפסיכולוגיה החברתית, אשר היוו את הבסיס להתפתחות האסכולה הפסיכולוגית-פוליטית ולחשיבותה בתחום יישוב סכסוכים.

הגישה שהתפתחה בהשפעת האסכולה הליברלית מעבודתו של ברטון (Burton, 1969) בשנות ה-60 של המאה ה-20 ייצגה את השינוי הבולט ביותר, בהשוואה לגישות הרציונליות. הגישה צמחה מן האכזבה מהמגבלות שהיו טמונות בגישות המסורתיות לניהול סכסוכים, במיוחד בכל הנוגע לסכסוכי זהות (identity-based conflicts). המוסכמה היא כי הגורמים לסכסוכים, ובייחוד לסכסוכי זהות, מצויים לא רק בנסיבות של אינטרסים גיאופוליטיים ומבניים אלא גם בבעיות הנובעות ממערכות היחסים של הצדדים המעורבים בסכסוך, ואשר נוגעות לרגשות ולשליה של צרכים בסיסיים של הקבוצות שבסכסוך, שביחס אליהם לא תיתכן כל פשרה (Azar et al., 1978; Burton, 1969; 1987). כל עוד הצדדים לסכסוך לא הבינו צרכים אלו, לא הבהירו אותם ולא נתנו להם מענה לשביעות רצון כולם, הם יוותרו כחסמים בפני הגעה להסדר ממשי של הסכסוך. לכן, הדגש בעבודת החוקרים מגישת הזהות הוא בחשיבותם של ערכים אנושיים משותפים, מרכזיות החברה האזרחית בתהליכי שלום באמצעות דיאלוגים של דיפלומטיה לא-רשמית בשכבות האוכלוסייה השונות, חשיבות יצירת אמון ושינויי גישה כלפי האחר בחברות המעורבות בסכסוכים, באמצעות תהליכים פסיכולוגיים של דיאלוגים טרנספורמטיביים ותהליכי התפייסות של שינויים ארוכי טווח – כל זאת במטרה להגיע למצב של שלום יציב.

חוקרי גישת הזהות עוסקים בעבודותיהם במשמעויות הסובייקטיביות של סכסוכי זהות, באי-הבנות ובתפיסות שגויות של הסכסוך מצד החברים בקבוצת הזהות

גישתם של פישר ועמיתיו למשא ומתן (Fisher et al., 1991) היא אולי הבולטת ביותר מבין הגישות הרציונליות מבוססות האינטרסים. התאוריה מכוונת לפתח יכולות של צד שלישי ושל הצדדים לסכסוך לקיים תהליך משא ומתן על בסיס אינטרסים משותפים, אשר יבנה אמון הדדי ויסתיים בהסכם שיביא לתוצאות מיטביות מבחינת המענה לצורכי הצדדים, ויחזיק מעמד לאורך זמן. ל'אסכולת התהליך' של משא ומתן תפקיד מרכזי בהתפתחות הפרדיגמה. בניגוד לפרדיגמת המיקוח, שהתמקדה ביחסי תן וקח סביב שולחן המשא ומתן, אסכולת התהליך רואה במשא ומתן תהליך ארוך עם דינמיקה מורכבת, המתחיל עוד טרם הישיבה אל שולחן הדיונים ומסתיים זמן רב לאחר חתימת הסכם (Druckman, 1986; Zartman & Berman, 1982), והוא מושפע מהיבטים רבים ושונים שיש להביאם בחשבון (שיף, 2019). שיח הבשלות שעסק בתנאים המתאימים לתחילת משא ומתן מוצלח תפס מקום מרכזי בהתפתחותה של האסכולה, ובעשור האחרון השיח עוסק גם בתנאים הכרחיים לסיום משא ומתן בהסדר (Zartman, 2000; 2012).

השינויים שהתרחשו במערכת הבינלאומית לאחר סיום המלחמה הקרה והתפשטותם של סכסוכים בין-קהילתיים ומאפייניהם הייחודיים, וכן הגיוון בסוגי התיווך הבינלאומי, חייבו התייחסות שונה מבעבר גם לתופעת התיווך – התערבות צד שלישי לאורך כל הטווח שבין שחקנים רשמיים לבלתי רשמיים, שאינה עושה שימוש בכוח צבאי, על מנת לסייע לצדדים להשיג הסדר. מוסכם כי אין נוסחה אחת לפעולה שיכולה להנחות מתווך המבקש להתערב בסכסוך בינלאומי. האתגר העומד בפני חוקרים כמו גם מתווכים פוטנציאליים הוא ראשית – להכיר בשונות תופעת התיווך מבחינת השחקנים הלוקחים בה חלק ומבחינת עוצמתם, להכיר ביכולותיהם, ביתרונותיהם ובמגבלותיהם של הצדדים ושל המתווך מתוך הבנת ההקשר שבו מתרחשים הסכסוך ופעולת התיווך, לעיתים תוך מעורבות של מספר שחקנים מתווכים, ואז לכוון לשימוש במגוון היעיל ביותר של הכלים בכל סיטואציה נתונה של סכסוך (Aall, 2007; Bercovitch, 2009; Touval & Zartman, 2001; Vuković, 2015, 2019; Zartman, 1995).

בעבר, במחקרים שהשתייכו לפרדיגמת המיקוח, המדד האובייקטיבי להערכת הצלחתה של פעולת תיווך היה השגת הסכם בסיומו של המשא ומתן, הפסקת אש, הסכם מלא או חלקי, ואשר משמעויות הצלחה לטווח הקצר (Iklé, 1964). אולם לנוכח התנהלות תהליכי שלום בשלושת העשורים האחרונים חל שינוי מגמה, וחוקרים סבורים כי יש לחשוב באופן רחב יותר על קריטריון

או מנהלים אותו. בין הממדים היוצרים שונות תרבותית ומחייבים הבנה תרבותית ניתן להזכיר: תקשורת בין-אישית, מערכת היחסים בין הפרט לחברה, היחס לזמן ויחס לכבוד ולהיררכיה.

הגישה הטרנספורמטיבית ובניית שלום. המחקרים של ברטון ואזר הם המסד להתפתחות גישת הטרנספורמציה של סכסוכים והגישה לבניית שלום (שהסתייעה גם בידע מתחום מחקר השלום). חוקרים כמו הסוציולוג גאלטונג (Galtung, 1967; 1996) ולדרך (Lederach, 1997) פיתחו מסגרות המתייחסות לצרכים אנושיים ולמקורות מבניים של אלימות מנקודת מבט טרנספורמטיבית, המשנה סכסוכים בתהליכי השפעה הדדית בין הרמות השונות בחברה, תוך הדגשת מקומם של החברה האזרחית ושל שיח של שלום אזרחי בתהליכי בניית שלום. גאלטונג טבע את המושג 'שלום חיובי', שמתייחס ליצירת שינוי במערכת היחסים ומתנהל כחלק מתהליך פרואקטיבי ארוך טווח ומעמיק, בדגש על מערכות היחסים בין הצדדים.

עבודותיהם של גאלטונג ולדרך בנושא בניית שלום הובילו גם מאז שנות ה-90 לעיסוק בתהליכי התפייסות. אלה מתמקדים בתהליך פסיכולוגי רב-ממדי, המיועד לסייע ליריבים לשעבר לבסס לשלום יציב ומתמיד לאחר חתימת הסכם שלום (ברטל ובנינק, 2002; קריסברג, 2002).

בעשורים האחרונים התרחב והעמיק העיסוק בתהליכי בניית שלום המבוססים על תפיסת שלום ליברלית, כשערכים מכוננים של התפיסה הליברלית נתפסים כמרכזיים בסיומם של סכסוכים ובתהליכי בניית שלום. אולם, למרות הכוונות הטובות של מתווכים בתהליכי שלום במלחמות אזרחים והשקעת המשאבים הרבה, תהליכי שלום בסכסוכים פנים-מדינתיים אלימים לא הצליחו להביא לשלום מתמשך. רוב מלחמות האזרחים שהתרחשו לאחר שנת 2003 התגלו כתופעה שחוזרת על עצמה (Westendorf, 2015 p. 2). תובנה זו הובילה להתרחבות המחקר באשר לגורמים התורמים להצלחה וליציבותם של הסכמי שלום (sustaining peace) בסכסוכים פנים-מדינתיים. דגש מחקרי מיוחד ניתן למנגנונים שיאפשרו את יציבות הביטחון, בניית מוסדות ממשל מתפקדים ולגיטימיים שיקנו למדינה יכולות ליישם את ההסכם והתערבות צד שלישי בתהליך השלום ובשלב היישום של ההסכם (DeRouen et al., 2010; Walter, 2002). הספרות עוסקת גם במנגנונים המסוגלים לטפל בבעיות המתעוררות במהלך שלב היישום, כמו למשל מנגנוני פיקוח ובוררות, תהליכי התפייסות והשתתפות של החברה האזרחית במשא

האתנית כשחקנים מרכזיים בסכסוך (Kelman, 1998). ברטון (Burton, 1969), שעבודתו החלוצית הייתה גם אחד מהניסיונות הראשונים לחבר בין התאוריה של יישוב סכסוכים לפרקטיקה של התחום, וממשיכי דרכו בגישת הזהות, אזר (Azar et al., 1978) וקלמן (Kelman, 1991), פיתחו טכניקות לטיפול במרכיב הסובייקטיבי בסכסוכי זהות, באמצעות טרנספורמציה של סכסוך הנעשית באמצעות סדנאות "לפתרון בעיות אינטראקטיבי" (Fisher, 2005). בתהליכים המתקיימים בסדנאות אלה, המתבססים על הנחות השערת המגע (Allport, 1954), מתנהל דיאלוג בין נציגי אליטות מן הצדדים לסכסוך, המונחה על ידי אנשי אקדמיה מהתחום. המשתתפים אינם בעלי תפקיד רשמי אלא אנשים פרטיים המקורבים למקבלי ההחלטות בקבוצתם. מטרת התהליך היא לסייע לצדדים לרדת לשורשי הבעיות שמניעות את הצדדים לסכסוך, על מנת להביא להבנות שיענו על הצרכים האנושיים במערכות היחסים (שיף, 2019).

כך נוצרה ההבחנה בין 'דיפלומטיה רשמית של מסלול ראשון', ל'דיפלומטיה בלתי רשמית – מסלול שני' (Davidson & Montville, 1981). תרומתה להסרת חסמים פסיכולוגיים בפני הסדר במסלול הראשון סייעה לבחינת ההשפעות ההדדיות בין שתי הרמות (Fisher, 2005). בהמשך התפתחו גם המושגים 'דיפלומטיה מרובת ערוצים' (Diamond & McDonald, 1996), 'דיפלומטיה של מסלול אחד וחצי' (Nan, 2005) ו'דיפלומטיה של מסלול שלישי' או דיפלומטיה ברמת העם.

הגישה הבין-תרבותית למשא ומתן. בשנות ה-80 וה-90 של המאה ה-20 התרחב המחקר בתחום באשר לשונות תרבותית כמקור לחסמים בנייה וביישוב סכסוכים, מה שהוביל להתפתחותה של האסכולה הבין-תרבותית (Avruch, 1998; Cohen, 1996; Hall & Hall, 1983) זו מתמקדת בחקר השפעתם של הבדלים בין-תרבותיים בין צדדים לסכסוך ולמשא ומתן על תהליכי משא ומתן ועל תוצאותיהם. חוקרים מהאסכולה גורסים כי היות שתרבויות שונות מייחסות משמעויות שונות להתרחשויות במציאות, מתחייבת הבנה של תרבות היריב והשפעתה על היכולת להשיג הסכם. ההנחה היא שבהיעדר אמונות ונורמות משותפות, הצדדים לסכסוך יגדירו את המצב באופן שונה ויפרשו באופן שונה את האיתותים מהצד האחר ואת הצעדים שהוא ינקוט במשא ומתן. אלו יהפכו למכשול או הפרעה לתהליך ניהול הסכסוך ויישובו. בגישה זו מיוחסת חשיבות להבנה תרבותית ולשונות בין-תרבותית, ולכן צד שלישי, המתווך והצדדים עצמם צריכים להביאם בחשבון כאשר הם מתכוננים למשא ומתן

בכוח לשם מניעת הסלמה של סכסוך (Ackerman, Lund, 2009; 2003) (או מניעת סכסוכים). התערבות הומניטרית היא התערבות קיבוצית במדרג של אמצעים שונים כגון דיפלומטיים והומניטריים ואף שימוש בכוח, לשם הפסקת פגיעה נרחבת ואנושה באוכלוסייה אזרחית (Bellamy, 2012; 2013). שתי גישות אלו התפתחו כאסטרטגיות התערבות של צד שלישי. החידוש במושג דיפלומטיה מונעת הוא בשימוש של שחקנים שונים, ובכללם הצדדים לסכסוך, בכלים דיפלומטיים של ניהול ויישוב סכסוכים, כחלק ממערכת בינלאומית של אזהרה מוקדמת מפני הסלמתם של סכסוכים ומניעתם.

שיח ההתערבות הבינלאומית, העשויה לכלול גם שימוש בכוח צבאי לצורך ההגנה על אוכלוסייה אזרחית חפה מפשע, יצר מתח בין זכותה של האוכלוסייה האזרחית להגנה לבין העיקרון של שמירה על ריבונות המדינה וזכותה לאי־התערבות בענייניה הפנימיים. זהו הרקע להופעת המושג 'האחריות להגן' (R2P) כמסגרת חוקית נורמטיבית להתערבות, כולל עשיית שימוש בכוח ממניעים הומניטריים (להרחבה על אודות המושג ראו Bellamy, 2013). בימינו, עקרון ההתערבות ההומניטרית מתפתח ומתעצב מבחינה מעשית ותאורטית בצל ההתערבות הצבאית של הקהילה הבינלאומית להפסקת לחימה, כמו במקרה של לוב בשנת 2011 וחוסר ההתערבות הנחרצת להפסקת הפגיעה באוכלוסייה האזרחית, כדוגמת מלחמת האזרחים בסוריה (Bellamy, 2012; 2013).

אתגרים חוקיים, נורמטיביים, פוליטיים ואופרטיביים מקשים על יישומה האחד של האחריות להגן. לצד כמה הצלחות, יישום העיקרון עדיין מקרטע ואינו מצליח למנוע מלחמות אזרחים עקובות מדם או להפסיקן. הסלקטיביות ביישום האחריות להגן, כמו למשל במלחמה בסוריה, מקשה על יישומה, והניסיון ליישמה מוגבל על ידי מאבקי עוצמה בין מדינות. זאת ועוד, חוסר תגובה הופך לנורמה החדשה במערכת הבינלאומית כיום, המאופיינת בכאוס נורמטיבי. בהקשר של אחריות להגן נשמעת כיום הטענה כי דווקא עכשיו, לנוכח המערכת הבינלאומית המאופיינת כמערכת של אי־סדר עולמי, יש צורך יותר מבעבר במאמצים לבניית מדינות יציבות בעלות שלטון לגיטימי, המסוגלות לממש את האחריות של מדינה להגן על אזרחיה (Zartman, 2019).

סיכום

בסקירה הוצגו ארבעה אשכולות מחקר מרכזיים בתחום יישוב סכסוכים, על מגוון הגישות הנכללות בהם. יש להבין כי טיפול נכון בסכסוכים בזירה הבינלאומית, על מנת להביא לניהולם וליישובם, מצריך שימוש משולב

ומתן ובשלב של יישום ההסכם (O'Reilly et al., 2015; Pouligny et al., 2007).

מחקרים בעשור האחרון מצביעים על ציפיות לא ריאליות בנוגע ליכולות של צד שלישי, ועל קושי ניכר לתאם בין מגוון הסוכנויות המעורבות בתהליכי בניית מדינה – ביניהן לבין עצמן וביניהן לבין האוכלוסייה המקומית והגורמים המוסמכים מטעם הרשויות – ומדגישים את הצורך להקדיש מחשבה ופעילות לשיפור התיאום. יש המחייבים הקצאת תפקיד משמעותי יותר לאזרחים בתהליכי בניית שלום, במקום לצד שלישי. אחרים גורסים לעומתם כי דחיפה מהירה או חזקה מדי לדמוקרטיזציה ולהתפייסות עלולה ליצור יותר קיטוב ותחרות פנים־מדינתיים מאשר שיתוף הפעולה הדרוש למדינה מתפקדת (Crocker et al., 2018; Hampson & Mendeloff, 2007).

יש המחייבים הקצאת תפקיד משמעותי יותר לאזרחים בתהליכי בניית שלום, במקום לצד שלישי. אחרים גורסים לעומתם כי דחיפה מהירה או חזקה מדי לדמוקרטיזציה ולהתפייסות עלולה ליצור יותר קיטוב ותחרות פנים־מדינתיים מאשר שיתוף הפעולה.

גישת התערבות בינלאומית באמצעות דיפלומטיה מונעת והתערבות הומניטרית

הגישות המסורתיות לניהול סכסוכים התמקדו בסכסוכים ברמת המדינה, תוך הקפדה על עקרון הריבונות, והתקשו לספק מענה לתופעת המתרחבת של מלחמות אזרחים – "המלחמות החדשות" (Kaldor, 2006) – מסוף המאה ה־20, ולא־תגריהן המורכבים. אלו כללו מעשי טבח של אזרחים חפים מפשע בשטחן של מדינות ריבוניות, שבוצעו גם בידי המדינה או בחסותה, כאוס שנוצר בתחומי המדינות שבשטחיהן התקיימה הלחימה, תופעת הפליטות ההמונית והסכנות האזרחיות והגלובליות הטמונות בגלישת סכסוכים אל מעבר לגבולות המדינה שבה התרחשו. אתגרים אלה חייבו חשיבה תאורטית ומעשית חדשה והובילו להתפתחות שיח על אודות הביטחון האנושי, שהתמקד בתגובה יעילה למניעת אלימות בסכסוכים ולהפסקתה. כישלונות הטיפול מצד הקהילה הבינלאומית בסכסוכים ברואנדה, בבוסניה ובסומליה בשנות ה־90 המחישו את ההכרה שמניעת מלחמות אזרחים וסיומן ויצירת תנאים לשלום בטווח הארוך מחייבות נקיטת גישה רב־ממדית, מקיפה ופעילה, הכוללת עשיית שלום, וגם כפיית שלום (Bercovitch & Jackson, 2009).

דיפלומטיה מונעת היא התערבות של צד שלישי באמצעים דיפלומטיים או באמצעות איום בשימוש

ובמינון המתאים של אסטרטגיות שונות הנלקחות מהגישות בתחום. תנאי מקדים לטיפול נכון בסכסוך, בין שמדובר בצד שלישי ובין שמדובר בצדדים עצמם, הוא הבנה וניתוח מאפייני הסכסוך על ממדיו השונים, תוך התאמה ושילוב של אופני הטיפול המיטביים לשלב שבו מצוי הסכסוך ולהקשרו.

גישות ותאוריות מרכזיות בתחום בין שתי פרדיגמות – ניהול סכסוכים לעומת יישוב סכסוכים רב־ממדי (שיף, 2019, עמ' 76)

פרדיגמת ניהול סכסוכים	פרדיגמת יישוב סכסוכים	
שלטת בתחום בין שנות החמישים של המאה ה-20 ועד סוף שנות השבעים בה.	שלטת בתחום מאז שנות השמונים של המאה ה-20 ועד ימינו אנו.	תיארוך
המלחמה הקרה	עידן המלחמות החדשות	הקשר מדיני
מבוססת על הגישה הריאליסטית רציונלית (עם זאת, בתקופה זו הופיעו גם גישות ליברליות שהתגבשו בהמשך לפרדיגמת יישוב הסכסוכים המוכרת כיום).	העידן התאורטי הפוסט־רציונלי; דומיננטיות של גישות ליברליות בשילוב גישות ריאליסטיות	הקשר תאורטי
חד־ממדית: ממוקדת רמת המדינה, רציונליות ואינטרסים	רב־ממדית: דגש על מענה לצרכים, מימוש ביטחון אנושי לצד ביטחון המדינה, ערכים ליברליים, ריבוי שחקנים וחשיבות מרכזית לחברה האזרחית	אופי הגישה
אסטרטגיות לניהול סכסוכים	אסטרטגיות למניעת סכסוכים אסטרטגיות לניהול סכסוכים אסטרטגיות ליישוב סכסוכים טרנספורמציה של סכסוכים	כוללת
פרדיגמת המיקוח	פרדיגמת פתרון הבעיות	פרדיגמת המשא ומתן
<ul style="list-style-type: none"> התמתנות סכסוכים תורת המשחקים מידה כנגד מידה (TFT) הפחתה הדרגתית במתיחות (GRIT) שלום שלילי עשיית שלום או תיווך במסגרת פרדיגמת המיקוח למשא ומתן שמירת שלום במסגרת התפיסה הריאליסטית 	<ul style="list-style-type: none"> פתרון סכסוכים אינטראקטיבי עשיית שלום שמירת שלום בניית שלום שלום חיובי גישת הזהות גישת האינטרס התפייסות הגישה התרבותית למשא ומתן אבל גם: התמתנות סכסוכים תורת המשחקים מידה כנגד מידה (TFT) הפחתה הדרגתית במתיחות (GRIT) 	מושגים מרכזיים

Boulding, K. E. (1962). *Conflict and defense: A general theory*. New York, NY: Harper.

Burton, J. W. (1969). *Conflict and communication: The use of controlled communication in international relations*. Macmillan.

Burton, J. W. (1987). *Resolving deep-rooted conflict: A handbook*. University Press of America.

Cohen, R. (1996). Cultural aspects of international mediation. In J. Bercovitch (Ed.), *Resolving international conflicts: The theory and practice of mediation* (pp. 107–128). Lynne Rienner.

Crocker, C. A., Hampson, F. O. & Aall, P. (2018). *International Negotiation and Mediation in Violent Conflict*. Routledge.

Davidson, W. D., & Montville, J. V. (1981). Foreign policy according to Freud. *Foreign Policy*, 45, 145–157.

DeRouen Jr, K., Ferguson, M. J., Norton, S., Park, Y. H., Lea, J., & Streat-Bartlett, A. (2010). Civil war peace agreement implementation and state capacity. *Journal of Peace Research*, 47(3), 333–346.

Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. Yale University Press.

Diamond, L., & McDonald, J. (1996). Multi-track diplomacy: A systems approach to peace. Institute for Multi-Track Diplomacy.

Druckman, D. (1986). Stages, turning points and crises: Negotiating base rights, Spain and the United States. *Journal of Conflict Resolution*, 30(2), 327–360

Fisher, R. J. (2005). Introduction: Analyzing successful transfer effects in interactive conflict resolution. In R. J. Fisher (Ed.), *Paving the way: Contributions of interactive conflict resolution to peacemaking*. Lexington Books.

Fisher, R., Ury, W., & Patton, B. (1991). *Getting to yes: Negotiating without giving in*. Penguin.

Galtung, J. (1967). *Theories of peace: A synthetic approach to peace thinking*. Oslo: International Peace Research Institute.

Galtung, J. (1996). *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. PRIO.

George, A. L. (1996). The role of force in diplomacy: Continuing dilemma for U.S. foreign policy. In C. Crocker, F. Hampson & P. Aall (Eds.), *Managing Global Chaos*. United States Institute of Peace Press. Retrieved from <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/military/force/article.html#1>

Hall, E. T., & M. R. Hall. (1983). *Hidden differences: Studies in international communications, how to communicate with the Germans*. New York: Stern.

Hampson, F. O., & Mendeloff, D. (2007). Intervention and the nation-building debate. In C. A. Crocker, F. O. Hampson, & P. Aall (Eds.), *Leashing the dogs of war: Conflict management in a divided world* (pp. 679–700). United States Institute of Peace press.

Hopmann, P. T. (2001). Bargaining and problem solving: Two perspectives on international negotiation. In C. A. Crocker, F. O. Hampson, & P. R. Aall (Eds.), *Turbulent peace: The challenges of managing international conflict* (pp. 445–468). United States Institute of Peace.

ד"ר אמירה שייך היא חברת סגל בתוכנית ללימודי ניהול ויישוב סכסוכים ומשא ומתן באוניברסיטת בר-אילן. היא מתמחה בתהליכי שלום בסכסוכים בזירה הבינלאומית. ספרה **דיפלומטיה ויישוב סכסוכים** בהוצאת האוניברסיטה הפתוחה, צפוי להתפרסם בסתיו 2021.

מקורות

בר-סימון טוב, י' (2005). יחסי גומלין בין ניהול סכסוך ליישוב סכסוך. בתוך י' בר-סימון טוב (עורך), **הסכסוך הישראלי-פלסטיני: מתהליך שלום לעימות אלים, 2000–2005** (עמ' 16–34). מכון ירושלים לחקר ישראל.

בר-סימון טוב, י' (עורך) (2010). **חסמים לשלום בסכסוך הישראלי-פלסטיני**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

בר-טל, ד' ובנינק, ג' (2002). מהות ההתפיסות. **פוליטיקה**, 9, 9–34. קריסברג, ל' (2002). פעולות התפיסות בזירה הפנימית ובזירה הבינלאומית. **פוליטיקה**, 9, 35–58.

שייך, א' (2019). **יישוב סכסוכים בזירה הבינלאומית**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה. (מהדורה זמנית)

Aall, P. (2007). The power of nonofficial actors in conflict management. In C. A. Crocker, F. O. Hampson, & P. Aall (Eds.), *Leashing the dogs of war: Conflict management in a divided world* (pp. 477–494). Washington DC: United States Institute of Peace press.

Ackerman, A. (2003). The idea and practice of conflict prevention. *Journal of Peace Research*, 40(3), 339–347.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Art, R., & Cronin, P. M. (2007). Coercive diplomacy. In C. A. Crocker, F. O. Hampson, & P. Aall (Eds.), *Leashing the dogs of war: Conflict management in a divided world* (pp. 299–318). United States Institute of Peace.

Avruch, K. (1998). *Culture and conflict resolution*. United States Institute of Peace Press.

Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. Basic Books.

Azar, E. E., Jureidini, P., & Mclaurin, R. (1978). Protracted social conflict: Theory and practice in the Middle East. *Journal of Palestine Studies*, 29, 41–60.

Bellamy, A. J. (2012). R2P – dead or alive. In M. Brosig (Ed.), *The responsibility to protect: From evasive to reluctant action? The role of global middle powers* (pp. 11–29). Institute for Security Studies.

Bellamy, A. J. (2013). *The responsibility to protect: Towards a "living reality"*. United Nations Association-UK.

Bercovitch, J. (2009). Mediation and conflict resolution. In J. Bercovitch, V. A. Kremenyuk, & I. W. Zartman (Eds.), *The Sage handbook of conflict resolution* (pp. 340–357). Sage.

Bercovitch, J., & Jackson, R. (2009). *Conflict resolution in the twenty-first century: Principles, methods, and approaches*. The University of Michigan Press.

Bercovitch, J., Kremenyuk, V. A., & Zartman, I. W. (2009) Introduction: The nature of conflict and conflict resolution. In J. Bercovitch, V. A. Kremenyuk, & I. W. Zartman, (Eds.). *The Sage handbook of conflict resolution*. Sage.

- Iklé, F. C. (1964). *How nations negotiate*. Harper and Row.
- Kaldor, M. (2006). *New and old wars: Organized violence in a global era*. Polity Press.
- Kelman, H. C. (1991). Interactive problem solving: The uses and limits of a therapeutic model for the resolution of international conflicts. In V. D. Volkan, D. A. Julius, & J. V. Montville (Eds.), *The psychodynamics of international relationships* (pp. 145–160). Lexington Books.
- Kelman, H. C. (1998). Social-psychology contributions to peacemaking and peacebuilding in the Middle East. *Applied Psychology: An International Review*, 47, 5–28.
- Kriesberg, L., & Neu, J. (2018). Conflict analysis and resolution as a field: Core concepts and issues. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.512>
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. United States Institute of Peace Press.
- Lund, M. S. (2009). Conflict prevention: Theory in pursuit of policy and practice. In J. Bercovitch, V. Kremenyuk, & I. W. Zartman (Eds.), *The Sage handbook of conflict resolution* (pp. 287–321). Sage.
- Maoz, Z., Mintz, A., Morgan, T. C., Palmer, G., & Stoll, R. J. (Eds.). (2004). *Multiple paths to knowledge in international relations*. Lexington Books.
- Mitchell, C. (2014). *The nature of intractable conflict: Resolution in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan.
- Nan, S. A. (2005). Track one-and-a-half diplomacy: Contributions to Georgian-South Ossetian peacemaking. In R. J. Fisher (Ed.), *Paving the way: Contributions of interactive conflict resolution to peacemaking* (pp. 161–173). Lexington Books.
- O'Reilly, M., Súilleabháin, A. Ó., & Paffenholz, T. (2015). *Reimagining peacemaking: Women's roles in peace processes*. International Peace Institute.
- Osgood, C. (1962). *An alternative to War and Surrender*. University of Illinois Press.
- Poulligny, B., Chesterman, S., & Schnabel, A. (Eds.). (2007). *After mass crime: Rebuilding states and communities*. United Nations University Press.
- Ramsbotham, O., Woodhouse, T., & Miall, H. (2016). *Contemporary conflict resolution: The prevention, management and transformation of deadly conflicts* (4th ed.). Polity Press.
- Rapoport, A. (1960). *Fights, games, and debates*. University of Michigan Press.
- Rapoport, A. (1966). *Two-person game theory: The essential ideas*. University of Michigan Press.
- Schelling, T. (1960). *The strategy of conflict*. Harvard University Press.
- Schelling, T. (1966). *Arms and influence*. Yale University Press.
- Touval, S., & Zartman, I. W. (2001). International mediation in the post-cold war era. In C. A. Crocker, F. O. Hampson, & P. R. Aall (Eds.), *Turbulent peace: The challenges of managing international conflict* (pp. 427–443). United States Institute of Peace.
- Vuković, S. (2015). *International multiparty mediation and conflict management: Challenges of cooperation and coordination*. Routledge.
- Vuković, S. (2019). International multiparty mediation: Prospects for a coordinated effort. *Global Policy*, 10, 76–83.
- Walter, B. F. (2002). *Committing to peace: The successful settlement of civil wars*. Princeton University Press.
- Walton, R. E., & McKersie, R. B. (Eds.). (1965). *A behavioral theory of labor negotiations*. McGraw-Hill
- Westendorf, J. K. (2015). *Why peace processes fail: Negotiating insecurity after civil war*. Lynne Rienner Publishers.
- Young, O. R. (1967) *The intermediaries: Third parties in international crises*. Princeton University Press.
- Zartman, I. W. (1995). Dynamics and constraints in negotiations in internal conflicts. In I. W. Zartman (Ed.), *Elusive peace: negotiating an end to civil wars* (pp. 3–24). The Brookings Institution
- Zartman, I. W. (2008). Ripeness revisited: The push and pull of conflict management. In I. W. Zartman (Ed.), *Essays on theory and practice* (pp. 232–244). Routledge: 232-244.
- Zartman, I. W. (2000). The hurting stalemate and beyond. In P. C. Stern & D. Druckman (Eds.), *Conflict resolution after the Cold War* (pp. 224–250). National Academy Press.
- Zartman, I. W. (2012). Process reasons for failure. In F. Cede & G. O. Faure (Ed.), *Unfinished business: Why international negotiations fail* (pp. 303–317). University of Georgia Press.
- Zartman, I. W. (2019). Fragmented conflict: Handling the current world disorder. *Global Policy*, 10, 6–13.
- Zartman, I. W., & M. R. Berman (1982). *The practical negotiator*. Yale University Press.

הערות

1 מפאת קוצר היריעה לא נזכרו כל המקורות המחקריים בסקירה הנוכחית. לסקירה נרחבת של תחום יישוב סכסוכים ראו שיף, א' (2019), יישוב סכסוכים בזירה הבינלאומית. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה. מהדורה זמנית.